

”Katsottu siel ei miehen mieleen, punnittiin vain lauluaan.”

Työväen musiikkiharrastus 1900-luvun alun Helsingissä

Kandidaatintutkielma

Heta Tolvanen

Suomen ja Pohjoismaiden
historia

Helsingin yliopisto

Huhtikuu 2013

Sisältö

1. Johdanto	1
2. Työväenkuorojen ja -soittokuntien muodostuminen 1800-luvun jälkipuolella.....	2
3. Työväen musiikkitoiminnan kuvailua	3
3.1 Musiikin esittäjät	3
3.2 Missä musiikkia esitettiin?	5
3.3 Mitä soitettiin ja laulettiin?.....	7
4. Musiikki työväestön erottautumisen keinona?	10
4.1 Työväen suhde sivistyneistön musiikkiin.....	10
4.2 Musiikin merkitys helsinkiläiselle työväelle	13
4.3 Helsingin tapaus lyhyesti Gronowin ja Palmgrénin näkökulmista.....	16
5. Johtopäätökset	18
Lähteet	21

1. Johdanto

Vaikka suomalaista työväenmusiikkia on tutkittu melko paljon, ei paikallishistorioita ole juurikaan kirjoitettu. Suurin osa tutkimuksista on keskittynyt kuvailemaan nimenomaan työväenmusiikin ja sitä esittäneiden laulu- ja soittokuntien yleistä kehitystä.¹ Mielenkiintoista aiheessa on se, että jokaisella tutkijalla on myös omat mielipiteensä siitä, mikä on työväenmusiikkia ja mikä ei, ja voidaanko työväen musiikkitoiminnan sanoa olleen valtavirrasta erottuvaa.² Työssäni yhdistän paikallishistoriaa ja hieman pohdintaa siitä, missä määrin työväen musiikkielämä Helsingissä 1900-luvun alussa oli erillään sivistyneistön musiikista, sekä pyrkimysten että käytännön toteutuksen kannalta.

Tutkielmani on kaksiosainen. Ensimmäisessä pääluvussa tarkastelen työväen musiikkielämää toimintana: ketkä soittivat / lauloivat, missä soittivat ja mitä soittivat? Tarkoituksena on siis luoda yleiskuvaa siitä, millaista helsinkiläisen työväen ”julkinen”³ musiikkitoiminta tuohon aikaan oli, koska tällaista tutkimusta ei aiemmin ole tehty. Toisessa pääluvussa tarkastelun kohteena on se, oliko työväen musiikkiharrastus erillään sivistyneistön musiikkitoiminnasta: Miten paljon työväki ja sivistyneistö olivat tekemisissä musiikin saralla? Oliko musiikilla työläisille eri merkitys kuin sivistyneistölle; toimiko se aatteenlevittämiskeinona, vai oliko päätarkoitus joku muu? Lisäksi tarkastelen lyhyesti sitä, miten nämä tulokset sopivat kahden eri työväenmusiikin luonnetta tarkastelleen tutkijan, Pekka Gronowin ja Raoul Palmgrénin, näkökulmiin.

Olen rajannut tutkimukseni vuosiin 1900–1917. Helsingissä oli järjestäytyneitä työväen musiikkitoimintaa jo 1800-luvun jälkipuoliskolla, mutta 1800–1900-lukujen taitteessa työväen musiikkitoiminta muuttui enemmän työläisten itsensä johtamaksi, ja myös poliittinen työväenliike syntyi, millä oli ainakin jonkinlaista vaikutusta työväen harrastamaan musiikkiin.

¹ Ainakin Laitilan, Turun, Porin, Tampereen ja Varkauden työväenyhdistysten soittokunnista on kirjoitettu historiikit. Ks. Pekkalainen, Tuulikki: *Musiikin funktiot työväenyhdistyksessä ja -liikkeessä. Turun Työväenyhdistyksen soittokuntatoiminta wrightiläisen työväenliikkeen kaudelta sosialismiin vuosina 1888–1917*. Pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1992. 63–72.

² Työväen keskuudessa esitetyn musiikin jaottelusta ks. esim. Kurkela, Vesa: *Taistojen tiellä soitettiin – ja soiton tahdissa tanssittiin. Varkautelaiset työväeniltamat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella*. K. J. Gummerus oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1983. 37–38; Pekkalainen 1992, 48–55.

³ Julkisella tarkoitan järjestäytyneiden musiikkiryhmien esityksiä sekä muissa yhteistilaisuuksissa laulettuja lauluja. Se, mitä työläiset kotonaan tai muissa yksityisemmissä tilanteissa lauloivat, jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Osasyynä oli myös saatavissa oleva arkistoaineisto, jota on säilynyt vain 1900-luvulta. Rajaus loppupäässä vuoteen 1917 johtuu vuoden 1918 alussa puhjenneesta sisällissodasta, joka ensin pysähdytti työväen musiikkiryhmien toiminnan lähes kokonaan. Kun toiminta vuoden 1918 loppupuolella sitten elpyi, olivat suhteet sivistyneistöön katkenneet, ja musiikkikin lähti uuteen, radikaalimpaan suuntaan.

Pääasiallisina arkistolähteinäni ovat olleet Kansan arkistosta Raittiusyhdistys Koiton sekakuoron pöytäkirjat ja kertomukset sekä Työväen arkistosta Helsingin työväen mieskuoron pöytäkirjat, sillä näiltä ryhmiltä on arkistoaineistoa säilynyt kiitettävän paljon. Kävin läpi myös muut helsinkiläiset musiikkiryhmät, joilta tuon ajan materiaalia on säilynyt edes vähän. Lisäksi vuosien 1895–1917 ”Työmies”-lehdestä löytyi paljon tietoa erityisesti työväen järjestämistä konserteista. Tutkimuskirjallisuudesta tärkeimpinä lähteinäni ovat taustatietojen kannalta olleet Merja Hurrin historiikki Suomen Työväen Musiikkiliitosta sekä Tuulikki Pekkalaisen pro gradu -tutkielma Turun Työväenyhdistyksen soittokunnasta.⁴ Työväen musiikkikulttuurin erillisluonnetta taas tutkin hieman Pekka Gronowin⁵ ja Raoul Palmgrénin⁶ esittämien tulkintojen pohjalta.

2. Työväenkuorojen ja -soittokuntien muodostuminen 1800-luvun jälkipuolella

Ensimmäiset työväen laulu- ja soittokunnat syntyivät tehdaskaupunkeihin 1860–1880-luvuilla, samaan aikaan kun Suomen musiikkielämä alkoi elää voimakasta nousukautta. Tehtailijat ja edistykselliset porvarit halusivat keksiä juuriltaan riuhtaistuille työläisille järkevää ja hyödyllistä vapaa-ajantekemistä, ja musiikkiryhmät nähtiin keinona tähän.⁷ Tampere oli edelläkävijä: vuonna 1871 kaupungissa oli jo 7 laulukuntaa, joista suurin osa työväenkuoroja, ja samoihin aikoihin sinne alkoi ilmaantua myös soitinorkestereita.

⁴ Hurri, Merja: *Suomen Työväen Musiikkiliitto 30*. Paino-S, Tampere 1982; Pekkalainen 1992.

⁵ Gronow, Pekka: *Työväenlaulut yhteiskunnallisena ilmiönä*. Teoksessa *Mitä työväenlaulut ovat?* Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 1, KSL:n monistamo, Helsinki 1980 (Gronow ym.).

⁶ Palmgrén, Raoul: *Työväen henkinen kulttuuri*. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 3. Autonomian aika*. WSOY, Porvoo 1982 (Päätoim. Tommila, Päiviö).

⁷ Sivistyneistö halusi näin myös johdatella työväkeä oikean kulttuurin pariin ja ennaltaehkäistä syntisen (tanssi)musiikin leviämistä. Pekkalainen 1992, 5; 11.

Helsinkiin ensimmäinen ammattikuntakuoro saatiin jo vuonna 1869, ja seuraavina vuosikymmeninä niitä syntyi lisää.⁸

Nämä kuorot ja soittokunnat olivat siis lähinnä tehtailijoiden aikaansaannoksia, ja niiden tarkoituksena oli työväen sivistäminen ja pitäminen poissa pahoilta teiltä, ei oman kulttuurin luominen. Työväen musiikkiryhmät osallistuivat alusta asti Kansanvalistusseuran järjestämille koko maan yhteisille laulu- ja soittojuhlille, ja ne saavuttivat niillä myös menestystä. Tästä huolimatta kuorot tunsivat, että sivistyneistö kohteli niitä epätasa-arvoisesti.⁹

Siitä huolimatta, että ensimmäiset työväen laulu- ja soittokunnat olivat sivistyneistön perustamia ja yleensä myös johtamia, suhtautui osa säätyläisistä varsin penseästi työväen lauluharrastukseen. Omiin kuoroihin liittyminen oli työläisille usein välttämätöntä, sillä säätyläiskuoroihin heitä ei pahemmin huolitettu. Sen sijaan soittokuntiin suhtauduttiin suopeammin, ja ne saivat jopa harjoitella työaikana. Tästä kuitenkin seurasi, ettei niiden ohjelmisto ollut mitenkään työväenhenkistä.¹⁰

1890-luvulla wrightiläisyys ja sen mukaiset työväenyhdistykset alkoivat menettää otettaan. Suomen Työväenpuolueen syntyminen 1899 innosti työläiset perustamaan lisää omia työväenyhdistyksiä ja niiden yhteyteen myös laulu- ja soittokuntia, joihin suuri osa tehtaiden soittokuntalaisista ja kuorolaisista liittyi. Sosialismin aatteita haluttiin nyt ilmaista myös laulun avulla, ja tarve omille luokkahenkisille lauluille työväestön parissa kasvoi.¹¹

3. Työväen musiikkitoiminnan kuvailua

3.1 Musiikin esittäjät

1900-luvun kahdella ensimmäisellä vuosikymmenellä Helsingissä toimi työväen piirissä kymmeniä musiikkiryhmiä. Työväenyhdistyksillä oli omia virallisia musiikkiryhmiään

⁸ Hurri 1982, 9–11.

⁹ Hurri 1982, 10–12.

¹⁰ Hurri 1982, 13–14.

¹¹ Hurri 1982, 14.

joissa oli edustajia useista eri ammasteista,¹² ja lisäksi niin ammattiosastoilla kuin raittiusjärjestöilläkin oli omia laulu- ja soittokuntiaan, joiden parissa työläiset pääsivät musiikkia harrastamaan. Innokkaimmat kuuluivat jopa moneen kuoroon samanaikaisesti, esimerkiksi vuonna 1905 Raittiusyhdistys Koiton ”Veikkoset”-mieskuoron jäsenistä puolet kuului myös yhdistyksen sekakööriin (=kuoro).¹³ Aina ei innostus kuitenkaan ollut riittävää, vaan talousongelmien lisäksi melko yleinen syy laulu- ja soittokuntien kuihtumiseen oli jäsenkato. Osa soittokunnista oli melko lyhytikäisiä, mutta usein hajonneiden tilalle perustettiin jonkin ajan kuluttua uusi ryhmä. Edellä mainittu Koiton sekakööri on hyvä esimerkki kuihtumisista ja uudelleenperustamisista. Kööri joutui lopettamaan toimintansa syyskuussa 1907, koska puolet sen jäsenistä oli eronnut.¹⁴ Uutta kööriä ei kuitenkaan kauaa tarvinnut odotella, sillä uusi sekakööri Koittoon perustettiin jo noin viikkoa myöhemmin.¹⁵ Tämä kööri puolestaan hajosi vuonna 1910 varojen puutteen vuoksi, mutta perustettiin vuonna 1912 taas uudestaan.¹⁶

”Vakituisten” musiikkiryhmien lisäksi kuorot saattoivat myös sulautua yhteen jotain tiettyä tapahtumaa varten. Esimerkiksi vuonna 1906 kerättiin jättimäinen työväenkuoro vappuesiintymistä varten, ja tavallisiakin yhteiskonsertteja pidettiin.¹⁷ Joskus ryhmistä saatettiin myös muodostaa pienempiä esiintyjäryhmiä. Tämä ei kuitenkaan ollut aina johtokunnan mieleen; Koiton sekaköörin puheenjohtajan mukaan tällainen toi huonoa mainetta köörille.¹⁸

Suosituimmat musiikkimuodot Suomen työväen keskuudessa olivat edelleen torvisoitto ja kuorolaulu, osin sen takia että ne olivat teknisesti sängen helppoja.¹⁹ Myös Helsingissä

¹² Esim. vuonna 1916 Helsingin työväen(yhdistyksen) mieskuoroon kuului laulajia 25 eri ammatista. Toimintakertomus H.T.Y.:n mieskuoron 8. toimintavuodelta 30.4.1916, 780 Helsingin työväen mieskuoron toimintakertomus 1916, TA.

¹³ Pöytäkirja Koiton sekaköörin kokouksesta 10.12.1905, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

¹⁴ Pöytäkirja sekaköörin vuosikokous 19.9.07, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

¹⁵ Pöytäkirja Koiton uuden sekaköörin perustavassa kokouksessa 26.9.07, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

¹⁶ R.Y. Koiton sekakuoro v. 1901–1931 -katsaus, kirjoittajana Sanni Jokinen 1931. IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro DA7, Kansan Arkisto. Kuoroja hajosi ja perustettiin uudelleen myös muualla Suomessa. Ks. Pekkalainen 1992, 92; 100.

¹⁷ Pöytäkirja H.T.Y:n miesköörin vuosikokouksesta 7.2.1907, 780 Helsingin työväen mieskuoro 780 C1, TA.

¹⁸ Minkä takia kööriin maine olisi tästä kärsinyt, ei lähteestä selviä. Pöytäkirja sekaköörin yleiskokouksesta 28.11.1907, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

¹⁹ Hurri 1982, 10–15.

kuorot ja soittokunnat näyttävät olleen suosituimmat musiikkiryhmät työväen piirissä, ainakin sanomalehtimainosten ja pöytäkirjamainintojen perusteella. Myös sekaorkestereita ilmeisesti oli jonkin verran, ja Helsingin Työväenyhdistykseen perustettiin jouhiorkesteri vuonna 1910.²⁰

Ketkä sitten saivat liittyä musiikkiryhmiin? Melko yleisenä vaatimuksena tuntuu olleen jäsenen kuuluminen emoyhdistykseen. Tätä vaativat esimerkiksi Helsingin Työväen(yhdistyksen) mieskööri²¹ sekä Koiton sekakööri²². Söörnäisten työväenyhdistyksen mieskuorolaiset pohtivat vuonna 1906 mahdollisuutta myös ulkopuolisiin jäseniin, mutta työväenyhdistys teki selväksi, ettei moinen onnistu.²³ Sen sijaan esimerkiksi maalarien laulukunnan säännöissä sallittiin myös ammattikunnan ulkopuolisten jäsenten liittyminen.²⁴ Mitään suuria vaatimuksia jäsenten taitotasosta ei kuoroilla ja soittokunnilla voinut olla; eihän kukaan työläinen ollut musiikin ammattilainen. Kiinnostusta ja edes jonkinlaista laulu- / soittotaitoa tosin odotettiin.

3.2 Missä musiikkia esitettiin?

Sanomalehtimainoksista ja musiikkiryhmien vuosikertomuksista käy ilmi, että työväen laulu- ja soittokuntien tärkeimmät esiintymispaikat Helsingissä koko tarkasteluajanjaksolla olivat erilaiset työväen juhla- ja iltamatilaisuudet. Tämä on ymmärrettävää, sillä työväenyhdistykset järjestivät ahkerasti iltamia, joissa tarvittiin myös musiikkia, niin laulun kuin esimerkiksi tanssisäestyksenkin muodossa. Emoyhdistys usein velvoitti laulu- ja soittokuntansa esiintymään yhdistyksen omissa iltamissa ja virallisissa tilaisuuksissa, kuten vastaanottokokouksissa. Nämä esiintymiset olivat ensisijaisia, ja muut mahdolliset esiintymiset tuli peruuttaa niiden tieltä.²⁵ Yleensä nämä esiintymisvelvollisuudet hyväksyttiin,

²⁰ Jouhiorkesterin säännöt 1910–1928, 780 Helsingin työväen orkesteri H1, TA.

²¹ Pöytäkirja miesköörin kokouksesta 1908, 780 Helsingin työväen mieskuoro C1, TA.

²² Pöytäkirja Koiton sekaköörin kokouksesta 15.9.1912, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

²³ Pöytäkirjat S.T.Y:n miesköörin kokouksista 2.9.1906 ja 22.8.1907, 780 Söörnäisten ty:n mieskööri C1, TA.

²⁴ Pöytäkirja Helsingin maalarien laulukunnan perustavasta kokouksesta 2.1.1906, 780 Maalarien laulukunta C1, TA.

²⁵ Esim. Pöytäkirja Koiton sekaköörin kokouksesta 13.11.1907, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

tarjosihan työväenyhdistys mahdollisuuden musiikin harrastamiseen esimerkiksi tarjoamalla tilat ja avustamalla taloudellisesti, mutta joskus liialliset esiintymisvelvoitteet aiheuttivat närää. Esimerkiksi Koiton sekaköörin kokouksessa huhtikuussa 1914 vaadittiin sääntöjen tarkistamista, sillä yhdistys vaati kuoroa esiintymään kaikkein pienimmissäkin tilaisuuksissa.²⁶ Oman yhdistyksen pitämien tilaisuuksien lisäksi musiikkiryhmät esiintyivät runsaasti omissa ja muiden työväen ryhmien pitämässä iltamissa ja konserteissa. Tämän lisäksi musiikin sävelet kaikuivat niin mielenosoituksissa, vapunvietossa kuin kävelyretkilläkin.²⁷

On huomattava, että iltamiin sisältyi aina muutakin ohjelmaa kuin pelkkä musiikki. Niissä oli yleensä hyvin monipuolinen ohjelmisto.²⁸ Tämä päti myös musiikkiryhmien itse järjestämiin iltamiin: pelkkä laulu ja soitto ei riittänyt, vaan mukana oli muutakin ohjelmaa. Esitelmät saattoivat kuitenkin käsitellä musiikkia.²⁹ Sen sijaan siitä, mistä aiheista puheita pidettiin, ei juuri ole mainintoja. Ei siis voi sanoa, liittyivätkö puheet työväenliikkeen aatemaailmaan, ja yritettiinkö niiden avulla agitoida ihmisiä. Iltamien järjestäminen oli melkoinen urakka, ja useilla musiikkiryhmillä olikin oma huvitoimikunta järjestelyjä varten. Yleensä muun ohjelman esittäjät hankittiin muualta, mutta esittivät Kööri- ja naiskuorolaiset itsekin joskus näytelmiä.³⁰ Pekkalaisen mukaan Kirsti Manninen (1984) on pannut merkille, että työväen iltamat mukailivat toiminnassaan suuressa määrin kirkollisia malleja. Niiden ohjelmistoon kuului esitelmäsaarna, yhteisveisuuta ja näytöskappaleita. Torvisoittokunta korvasi urut, työväen laulukirja virsikirjan.³¹ Tämä mielenkiintoinen havainto pätee hyvin myös Helsinkiin. Mallia iltamiin haettiin siis vanhoista tottumuksista.

²⁶ Pöytäkirja Koiton sekakuoron kokouksesta 17.4.1917, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto. Tuulikki Pekkalainen on havainnut samanlaista suuntausta myös Turussa. Hän pohtii, toimiko Turun Työväenyhdistys jopa ”riistokapitalistisesti” vaatiessaan ahneuksissaan soittokuntaansa olemaan aina valmiina esiintymään kaikissa tapahtumissa. Soittokunnan avulla tapahtumiin nimittäin saatiin lisää maksavaa yleisöä. Ks. Pekkalainen 1992, 101–102.

²⁷ Esim. Työmies 124/1905, sivulla 1 kehoitetaan tilaamaan uunituore Internationalen suomennos, jotta sitä voidaan esittää mielenosoituskävelyretkillä.

²⁸ Esim. Nuorison raittiusyhdistys Väinölän iltamissa saatiin kuulla niin torvisoittoa, kvartetti-, kööri- ja yksinlaulua, viulun- ja pianonsoittoa kuin näytelmäkappalekin. Työmies 275/1909, 2.

²⁹ Esim. Työmies 26/1917, 2: Raittiusyhdistys Kilven sekakuoron iltamassa 28.1. yleisö sai kuulla esitelmän ”suomalaisen musiikin oletetusta kansallisuudesta”.

³⁰ Vuosikertomus 1904–1905, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro C4, Kansan Arkisto.

³¹ Ks. Pekkalainen 1992, 41–42.

Esiintymiset eivät rajoittuneet pelkästään Helsinkiin, vaan esiintymässä käytiin myös muualla, vaikka se usein vaati melkoisia taloudellisia ponnistuksia. Helsinkiläiset työväen musiikkiryhmät osallistuivat vaihtelevasti eri puolilla maata järjestetyille Kansanvalistusseuran laulu- ja soittojuhlille aina sisällissotaan asti. Lisäksi tehtiin myös varsinaisia konserttimatkoja esimerkiksi nykyisen Uudenmaan läänin alueelle.³² Koska matkustaminen oli vaivalloista ja kallista, yhdelle reissulle saatettiin yhdistää esiintymisiä monessa eri paikassa, varsinkin jos lähdettiin pitkän matkan päähän esiintymään. Esimerkiksi Koiton sekakööri kävi samalla matkalla kesällä 1901 niin Tampereella, Kangasalalla, Pälkäneellä kuin Hämeenlinnassakin,³³ ja vuonna 1912 se yhdisti matkat Savonlinnaan ja Joensuuhun.³⁴

3.3 Mitä soitettiin ja laulettiin?

Uskonpuhdistuksesta lähtien kaikki suuret joukkoliikkeet olivat luoneet omat yhteislaulunsa. Laulujen tehtävänä oli toisaalta yhdistää liikkeeseen kuuluvia, toisaalta esittää pelkistetyssä ja usein liioitellussa muodossa liikkeen ideologian pääpiirteet. Kun porvaristo oli 1800-luvun lopulla koonnut joukkoja isänmaallisten laulujen, kuten ”Maamme”, avulla, oli luonnollista, että myös suomalainen työväenliike painatti omia laulukirjojaan ja pyrki hankkimaan työväenaatteeseen sopivia lauluja.³⁵

Ensimmäinen Työväen laulukirja ilmestyi Helsingissä vuonna 1900 sisältäen 11 työväenaatteeseen sopivaa laulua. Kirjasta tuli suuri menestys ja siitä otettiin useita painoksia ennen sisällissotaa. Ja kun ensimmäinen kirja oli sisältänyt vain 11 kappaletta, sisälsi 3. painos vuonna 1906 jo 100 laulua. Tosin iso osa näistä lauluista kertoi muustakin kuin luokkataistelusta, sillä mukana oli runsaasti esimerkiksi raittiuslauluja ja kansanlauluja. Kirjan esipuheessa näiden molempien mukanaoloa kuitenkin perusteltiin sillä, että sekä isänmaalliset aiheet että raittiusaate ovat lähellä työväenliikkeen aatemaailmaa.³⁶ Oliko

³² Esim. Söörnäisten työn mieskööri, joka esiintyi Hyvinkäällä elokuussa 1907. Pöytäkirja S.T.Y:n miesköörin kokouksesta 22.8.1907, 780 Söörnäisten ty:n mieskööri C1, TA.

³³ Matkakertomus 3.-10.7.1901, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro HE9, Kansan Arkisto.

³⁴ Katsaus R/y Koiton sekakuoron 10-vuotistoimintaan, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro DC7, Kansan Arkisto.

³⁵ Gronow, Pekka: *Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä*. Tammi, Helsinki 1973. 13–14.

³⁶ Eemeli Kunnas (toim.): *Työväen laulukirja*. 3. painos. Työväen sanomalehti oy, Helsinki 1906.

helsinkiläinen työväestö nyt saanut kaivatun musiikillisen aseensa luokkataisteluun, ja näkyikö laulu- ja soittokuntien ohjelmistossa Työväen laulukirjan vaikutus?

Kuorojen kohdalla vastaus on pitkälti, että ei näkynyt. Merja Hurrin mukaan kuorot käyttivät edelleen 1900-luvun alussa Kansanvalistusseuran julkaisemia nuottivihkoja ja valikoivat niistä sellaisia lauluja, jotka sopivat edes jotenkin työväen aatemaailmaan.³⁷ Tämä näyttää päteeneen myös Helsingin työväen kuorojen kohdalla: valtaosan niidenkin ohjelmistosta aina sisällissotaan asti täyttivät Sibeliuksen, Merikannon, Genetzin ja muiden säveltäjien usein hyvin isänmaalliset teokset. Jonkin verran mukana oli myös ulkomaisia säveltäjiä, kuten Beethoven ja Tšaikovski. Isänmaallisten laulujen soveltuvuutta työväenaatteeseen yritettiin toki perustella. Esimerkiksi Työmies-lehdessä ilmestyi erään Suutarien laulukunnan konsertin jälkeen mielipidekirjoitus, jonka mukaan ohjelma oli liian lemmeäkäs ja että aatteellisia lauluja oli liian vähän. Heti perään todettiin, että Emil Genetzin ”Herää Suomi” sopii nimenomaan työväen aatteisiin. ”-- Sillä niihin (sanoihin ja sävellykseen) nähden on sorrettu työväki oikeutetuksi laulamaan äitinsä kurjan ja kalliin, Suomensa suurta laulua, uhkumaan vapaustaistelua ja tuomitsemaan: ken sua kieltävi sortaa lyö, luotasi luo tahi maahan lyö!”³⁸

Voisi siis saada käsityksen, että kuorot olisivat kyllä olleet valmiita laulamaan aatteellisiakin lauluja, jos se vain olisi ollut mahdollista. Hurrin mukaan kuorot eivät 1900-luvun alussa edes voineet laulaa varsinaisia ”työväen taistelulauluja”, kuten Marseljeesia ja Internationalea, koska niistä ei ollut ainakaan julkaistuja kuorosovituksia.³⁹ Kuitenkin erään Helsingin työväenyhdistyksen alaisen sekakuoron konsertissa laulettiin vuonna 1908 Marseljeesi, Oskar Merikannon sovittamana,⁴⁰ ja samaten lauloivat Kirjaltajain yhdistyksen mieskööriläiset Marseljeesia vuotta myöhemmin.⁴¹ Kuorojen vakioohjelmistoon Marseljeesi ei nähtävästi siirtynyt, vaikka sitä myös 1910-luvulla jonkin verran laulettiin. Myöskään Merikannon vuonna 1894 säveltämää Työväen marssia, ensimmäistä suomalaista työväen omaa laulua, eivät monet kuorot paljoakaan laulaneet: Helsingin työväenyhdistyksen kuorot näyttävät olleen ainoita jotka sitä säännöllisesti esittivät.

³⁷ Hurri 1982, 16.

³⁸ Työmies 84/1900, 4. Kirjoituksen tekijää ei mainita.

³⁹ Hurri 1982, 16.

⁴⁰ Työmies 294/1908, 3.

⁴¹ Työmies 203/1909, 2.

Helsingiläisten työväen torvisoittokuntien ohjelmistoissa Työväen laulukirjan aatteelliset laulut sen sijaan näkyivät selkeämmin. Erityisessä suosiossa näyttävät olleen Työväen marssi sekä ulkomailta 1900-luvun alussa tulleet Proletaarilaulu, Marseljeesi⁴² ja Internationale, joista varsinkin kahta viimeistä esitettiin torvisoittona todella ahkerasti. Kansallista musiikkia ei kuitenkaan unohdettu torvisoittokunnissakaan, vaan myös esimerkiksi maakuntalaulut ja muut Suomea ylistävät laulut kuuluivat ohjelmistoon, ja kaikkea tätä eri musiikkia soitettiin surutta samoissa konserteissa.⁴³

Poikkeuksen isänmaallisten ja työväenaatteellisten laulujen sekoittamiseen tekivät kuitenkin poliittiset tilaisuudet, kuten työväenyhdistysten ja ammattiosastojen kokoukset, joissa jo vuosisadan alusta oli ollut tapana aloittaa / lopettaa kokous jollain aatteellisella työväenlaululla.⁴⁴ Näissä ei kansallisia lauluja nähty, vaan työväenaatteellisten laulujen tarkoituksena oli nostattaa mielialoja.⁴⁵ Myös työläisiä yhdistävissä suurissa tapahtumissa, kuten vappujuhlassa, musiikki oli usein mahtipontista ja aatteellista torvisoittoa. Suurlakon muistelot taas olivat hieman kaksijakoisia; esimerkiksi Raittiusyhdistys Koiton suurlakkojuhlassa marraskuussa 1906 kuultiin lähes kaikki tunnetuimmat aatteelliset laulut, mutta niiden lisäksi myös esimerkiksi Paciuksen isänmaallinen ”Suomen laulu”.⁴⁶ Joka tapauksessa tällaiset yhteislaulutilaisuudet olivat niitä tapahtumia, jolloin myös musiikkiryhmiin kuulumaton työläinen pääsi kunnolla musiikkiin osallistumaan, sillä iltamissa yleisön roolina oli usein pääosin vain kuunteleminen.

Työväen musiikkiryhmien kappalerepertuaari oli siis monipuolinen sisältäen sekä isänmaallisia lauluja, raittiuslauluja, kansanlauluja, ulkomaisten säveltäjien teoksia että myös aatteellisia lauluja. Päätelmät yleisistä esityskappaleista on tehty Työmies-lehden konserttimainosten 1900–1917 ja musiikkiryhmien saatavilla olleiden pöytäkirjojen perusteella, joten on mahdollista, että esimerkiksi muutkin kuin Helsingin

⁴² Millä sanoilla Marseljeesia laulettiin, ei käy ilmi. Työväen omaksuma laulu oli alun perin Ranskan vallankumouksen porvarien laulu. Työväen laulukirjan eri painoksissa sitä oli suomennettu eri tavoilla.

⁴³ Raittiusyhdistys Koiton Suurlakon muistojuhllassa 4.11.1906 saatiin kuulla torvisoittona niin Internationale, Proletaarilaulu kuin Suomen laulukin. Työmies 255/1906, 2. Helsingin Työväenyhdistyksen pääsiäiskonsertissa taas saatiin nauttia niin Finlandiasta kuin Marseljeesistakin. Työmies 80/1912, 2.

⁴⁴ Mainintoja Helsingin-kokousten osalta Työmies-lehdessä vuodesta 1896 eteenpäin. Vuoden 1905 jälkeen Marseljeesi ja Internationale näyttävät osin syrjäyttäneen siihen asti suosittua Työväen marssia.

⁴⁵ Esim. Työmieheissä 46/1907, sivulla 3 kerrotaan, miten erään työväen kokouksen lopuksi kauniisti kaikuneen Internationalen jälkeen ”-- innostunein mielin lähti köyhälistö joukko pimeään yöhön --”.

⁴⁶ Työmies 255/1906, 2.

Työväenyhdistyksen kuorot ovat joissain tilanteissa laulaneet myös aatteellisia lauluja, ainakin Työväen marssia ja Marseljeesia joihin niillä olisi ollut mahdollisuus. Lisäksi iltamamainoksissa on usein vain maininta ”soittoa ja laulua”, joten esitetyistä kappaleista ei ole tietoa. Pääsuuntauksena näyttää kuitenkin koko tarkasteluajanjakson ajan olleen se, että kuorot lauloivat pääosin sellaisia kotimaisia isänmaallisia kappaleita ja kansanlauluja, joiden katsottiin työväenaatteeseen sopivan, ja soittokunnat taas sekoittivat ohjelmistoissaan selkeän työväenaatteellista ja kansallismielistä musiikkia.

Nämä päätelmät eroavat hieman Tuulikki Pekkalaisen tutkimuksesta Turun Työväenyhdistyksen soittokunnan esittämän musiikin luonteesta. Hänen mukaansa soittokunnan ohjelmisto ei juuri poikennut porvarillisten soittokuntien ohjelmistosta. Siksi Pekkalainen ei pidä sen esittämää musiikkia työväen musiikkina, vaan tuon ajan tyypillisenä musiikkina, joka kykenee tyydyttämään niin työläisten kuin porvarienkin tarpeet.⁴⁷ Tämä siitä huolimatta, että Pekkalainen mainitsee soittokunnan esiintyneen myös poliittisissa tapahtumissa, joissa voisi kuvitella sen esittäneen ehkä aatteellisiakin lauluja. Pekkalainen ei käsittele mitä se niissä soitti, mutta on mahdollista, että Helsingin soittokuntien ohjelmisto oli tältä osin aatteellisempaa kuin Turun.

4. Musiikki työväestön erottautumisen keinona?

4.1 Työväen suhde sivistyneistön musiikkiin

Suhdetta porvarillisiin musiikkikappaleisiin käsiteltiin jo kappaleessa ”Mitä soitettiin ja laulettiin?” Työväki esitti siis enemmän tai vähemmän vapaaehtoisesti myös porvarillisia lauluja ja yritti poimia omaan aatteeseensa edes jollain tavalla sopivia kappaleita. Lisäksi jotkut tunnetut suomalaiset säveltäjät sävelsivät työväenkuoroille omia kappaleita, ja nämä otettiin kiitollisina vastaan.⁴⁸ Kuorojen ja soittokuntien johtajina oli usein sivistyneistön musiikkimiehiä, sillä työväen parista ei tarpeeksi ammattitaitoisia johtajia löytynyt.⁴⁹

⁴⁷ Ks. Pekkalainen 1992, 124–125; 150–156.

⁴⁸ Esim. Työmies 41/1902, 2: Merikanto ja Wegelius sävelsivät Hermannin nuorisoköörille; Työmies 59/1905, 2: Uudelleen hajoamisen jäljiltä perustettu Hermannin kööri sai jälleen nauttia suurten musiikkimiesten sävellyksistä, tällä kertaa Kajanuksen ja Melartinin.

⁴⁹ Pekkalainen 1992, 30.

Kansanvalistusseura oli vuodesta 1884 järjestänyt työväen ja sivistyneistön yhteisiä koko maan laulu- ja soittojuhlia. Merja Hurrin mukaan työväestö alkoi kuitenkin 1900-luvun alkuvuosina yhä enemmän kyllästyä kokemaansa syrjintään ja ryhtyi pitämään omia juhlia, joista ensimmäiset valtakunnalliset olivat Tampereella vuonna 1910.⁵⁰ Helsinkiläiset musiikkiryhmät olivat osallistuneet Kansanvalistusseuran juhlille ainakin vuosina 1900⁵¹ ja 1906⁵², eikä tämä väitetty kyllästyminen lopettanut perinnettä ainakaan kokonaan, sillä ainakin Raittiusyhdistys Koiton⁵³ ja Helsingin Työväenyhdistyksen kuorot⁵⁴ osallistuivat juhlille myös 1910-luvulla, eli vielä Tampereen juhlien jälkeenkin. Huomionarvoista on ehkä myös se, ettei yksikään helsinkiläinen kuoro osallistunut kyseisille Tampereen työväenjuhlille.⁵⁵ Lisäksi ainakin Helsingin työväen mieskuoron kuvaus Kuopion laulujuhlista 1916 antaa sellaisen kuvan, että työväestö ja porvaristo lauloivat siellä sulassa sovussa aatesuunnista piittaamatta: ”Vieri kansaa Väinölän niemeen laulua laajalti kuulemaan. / Katsottu siel ei miehen mieleen, punnittiin vain lauluaan”.⁵⁶ Kun helsinkiläisillä vielä oli kotiin tuomisina Ila-palkinto (ensimmäistä ei edes jaettu),⁵⁷ niin Hurrin mainitsemasta syrjinnäntunteesta ei näy vilaustakaan.

Helsinkiläinen työväki pääsi osalliseksi myös sivistyneistön järjestämiin konsertteihin. Pyrkimyksiä valtion tukemiin kansankonsertteihin oli Helsingissä ollut jo 1800-luvun lopulla, mutta asia oli ilmeisesti kaatunut siihen, että konsertit järjestettiin työväestölle sopimattomaan kellonaikaan.⁵⁸ Uudestaan asia nousi tapetille 28.5.1901, kun nimimerkki ”Kirves” hyökkäsi Työmies-lehdessä rajusti Suomen Filharmonista seuraa vastaan valittaen, ettei tämä työmiestenkin verorahoilla tuettu orkesteri edes ilmoittanut konserteistaan työväen lehdissä.⁵⁹

⁵⁰ Hurri 1982, 85.

⁵¹ Työmies 141/1900, 3: Helsingin juhlille osallistuivat ainakin Helsingin työväenyhdistyksen kuoro sekä kirjaltajien kuoro.

⁵² Kertomus S.T.Y:n miesköörin toiminnasta toimivuonna 1907, 780 Söörnäisten Ty mieskööri C1, TA.

⁵³ Osallistui Savonlinnan laulujuhille 1913. Katsaus R/y Koiton sekakuoron 10-vuotistoimintaan, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro DC7, Kansan Arkisto.

⁵⁴ H.T.Y:n kuoro osallistui Kuopion-juhlille 1914. Helsingin työväen miesköörin Toimintakertomus 1914–1915, 780 Helsingin työväen mieskuoro C1, TA.

⁵⁵ Hurri 1982, 85.

⁵⁶ Nimimerkki ”Väkän” vuosijuhlassa lausuma runo, säe 40. H.T.Y:n mieskuoron toimintakertomus 1914–1915, 780 Helsingin työväen mieskuoro C1, TA.

⁵⁷ Toimintakertomus 1914–1915, 780 Helsingin työväen mieskuoro C1, TA.

⁵⁸ Työmies 7/1895, 3.

⁵⁹ Työmies 121/1901, 3.

Lupauksia tilanteen parantamiseksi tehtiin, mutta ne eivät ilmeisesti kuitenkaan pitäneet, sillä lokakuussa 1902 ”Kirves” oli jälleen vauhdissa. Vaikka Filharm(o)oniselle Seuralle oli kuulemma jälleen annettu lisää rahaa halpojen kansankonserttien järjestämiseksi, se ei kuulemma ilmoittanut konserteistaan kuin yläluokan lehdissä. Tämän seurauksena työläiset eivät konsertteihin eksyneet, vaikka heille olisikin ollut lippuja tarjolla.⁶⁰ Näytti siis siltä, ettei työläisillä ollut mahdollisuuksia herrojen musiikkiin; porvarillisille musiikkiryhmille työnnettiin aina vain lisää rahaa, mutta mitään ei saatu vastineeksi.

Tämän jälkeen riitaan saatiin nopea ja pysyvä ratkaisu. Filharmoninen Seura piti marraskuussa ”sovintokonsertin” työväestölle,⁶¹ ja joulukuusta lähtien halpojen ja helppotajuisten kansankonserttien mainoksia alkoi ilmestyä kuukausittain myös Työmieheissä. Työväki ottikin konsertit nopeasti omakseen, ja työväentalojen konserttisalit olivat tavallisesti aina täynnä.⁶² Filharmonisen Seuran lisäksi konsertteja alkoivat järjestää myös esimerkiksi Helsingin torvisoittokunta sekä Helsingin Kaupunginorkesteri, ja 1910-luvulla uusia konserttimainoksia oli Työmieheissä toisinaan jopa viikon välein. Useimmiten konserteissa esitettiin ulkomaisten ja kotimaisten säveltäjäsuuruuksien musiikkia, mutta taipuipa Filharmonisen Seuran orkesteri soittamaan kerran jopa Marseljeesin, yleisön vaatimuksesta.⁶³

Helsingiläistä työväestöä innostettiin 1910-luvulta lähtien myös sanomalehtien avulla käymään sivistyneistön konserteissa. Esimerkiksi Työmies-lehden lauantainumeroiden runsaassa iltama- ja ilmoitusmainoksissa oli runsaasti mainoksia myös sivistyneistön pitämistä konserteista, niin työväentaloilla kuin muuallakin pidetyistä, niin helppohintaisista kuin normaalihintaisistakin. Näillä mainoksilla houkuteltiin yleisöä esimerkiksi Oskar Merikannon ja Jean Sibeliuksen työväentaloilla pitämiin konsertteihin.⁶⁴ Lisäksi lehdissä kirjoitettiin jälkepäin paljon selostuksia ja arvosteluja sivistyneistönkin pitämistä musiikkiesityksistä.

Se, missä määrin työväki puolestaan esiintyi sivistyneistölle, ei lähteistä kunnolla selviä. 1900-luvulta on joitain mainintoja siitä, että työväki piti konsertteja myös sivistyneistölle,

⁶⁰ Työmies 247/1902, 3.

⁶¹ Työmies 271/1902, 3.

⁶² Esim. Työmieheissä 229/1905, 4 kerrotaan, että työväki oli, kuten tavallista, täyttänyt työväentalon salin Helsingin Filharmonisen seuran edellisessä konsertissa.

⁶³ Työmies 77/1917, 7.

⁶⁴ Esim. Työmies 75/1912, 1; Työmies 227/1915, 2.

tosin melko laihoihin tuloksiin.⁶⁵ Lisäksi joistain konserteista ilmoitettiin myös sivistyneistön lehdissä, kuten Helsingin Sanomissa,⁶⁶ mutta tämä ei kerro vielä mitään siitä kuinka paljon sivistyneistöä näihin konsertteihin paikalle saapui. Luultavaa kuitenkin on, että työväki oli tässä(kin) suhteessa enemmän vastaanottavampi puoli, ja kävi sivistyneistön konserteissa enemmän kuin sivistyneistö työväen. Tätä tukee myös Työmiehessä joulukuussa 1917 julkaistu ”O.P.”:n kertomus edellisestä Helsingin kaupunginorkesterin järjestämästä kansansinfoniakonsertista: ”Tuntuu siltä kuin porvarilliset arvostelukyvyttömyydessään, sekoittaessaan taiteen politiikkaan, rupeaisi vieroksumaan työväentalolla pidettäviä konsertteja.” ”O.P.”:n mielestä musiikin jos minkä tuli olla kansainvälistä ja luokkarajojen ulkopuolella.⁶⁷ Kuten todettua, tärkeimmät ja useimmin toistuvat esiintymistilaisuudet työväen laulu- ja soittokunnille olivat työväen piirissä pidetyt iltamat ja viralliset tilaisuudet, joissa ei sivistyneistöä näkynyt. Lisäksi joidenkin ryhmien tuli pyytää lupa saadakseen esiintyä myös ”piirin” ulkopuolella,⁶⁸ minkä voisi ehkä kuvitella jonkin verran hillinneen näiden musiikkiryhmien intoa esiintyä sivistyneistölle, mikäli tilaisuuksia siihen olisi tarjoutunut.

4.2 Musiikin merkitys helsinkiläiselle työväelle

Mitä musiikki ja musiikkiryhmät sitten merkitsivät Helsingin työläisille ja heidän yhdistyksilleen? Oliko musiikkitoiminnan tehtävänä vain ajaa luokka-aatetta, vai oliko sillä muitakin merkityksiä?

”Jouhiorkesterin tarkoituksena on työväessä, etenkin sen nuorisossa, herättää harrastusta musiikkiin ja olla avuliaana, sikäli sen varat ja voimat sallivat, kaikkien musikaalisten pyrintöjen kehittämisessä.”⁶⁹ Samoilla linjoilla oli Suomen rautatieläisten liiton Helsingin

⁶⁵ Esim. Työmies 70/1903, 1.

⁶⁶ Esim. Pöytäkirja köörin johtokunnan kokouksesta 26.11.1905, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro CA4, Kansan Arkisto; Pöytäkirja Helsingin työväen miesköörin kokouksesta 1.3.1912, 780 Helsingin työväen mieskuoro C1, TA.

⁶⁷ Oliko tämä ”piirin toiminnan avustaminen” sitten taloudellista, aatteellista vai mitä, ei ilmene. Työmies 323/1917, 4.

⁶⁸ Esim. Pöytäkirja S.T.Y:n mieskuoron kokouksesta 22.8.1907, 780 Söörnäisten ty:n mieskööri C1, TA.

⁶⁹ Jouhiorkesterin säännöt 1910–1928, 780 Helsingin työväen orkesteri H1, TA.

piirin torvisoittokunta: ”Soittokunnan tarkoituksena on avustaa piirin toimintaa ja herättää jäsenten musikaalista kehitystä”.⁷⁰

Näiden perusteella ensisijaisena tarkoituksena näytti siis edelleen olevan kehittävän ja samalla myös sivistävän musiikkiharrastuksen levittäminen työväen piiriin, mikä oli ollut jo 1800-luvulla tehtailijoiden tarkoituksena, kun he kuoroja olivat perustaneet. Tämä käy yksiin niiden ajatusten kanssa, joita 1900-luvun alussa esimerkiksi lehdissä esitettiin; vuonna 1905 ”Asianharrastaja” puhui musiikista ensisijaisesti virkistävänä ja rauhoittavana,⁷¹ ja 1917 työläisiä kehoitettiin osallistumaan sivistyneistön järjestämiin kansankonsertteihin, jotta sivistyttäisiin ja saataisiin myös osoitettua se porvaristolle.⁷²

Musiikkiryhmät auttoivat emoyhdistyksiään myös taloudellisesti, sillä iltamat olivat niitä järjestäneille työväenyhdistyksille rahasampo.⁷³ Velvoittamalla kuorot ja soittokunnat osallistumaan iltamiin työväenyhdistykset varmistivat, että niiden iltamissa on runsaasti ohjelmaa. Tämä taas oli keino houkuttaa maksavaa yleisöä; kukapa nyt yksitoikkosiin iltamiin olisi osallistunut? Musiikkiryhmät saattoivat toisinaan pitää itsekkin esimerkiksi kansanjuhlia tukeakseen emoyhdistystään.⁷⁴

Aatteellisen edistämisen mahdollista roolia on vaikeampi pohtia, koska siitä ei mainintoja pöytäkirjoissa ole. Iltamissa yleensä sekoitettiin monenlaista laulua, joten pelkkään agitointitarkoitukseen laulu- ja soittokuntia ei sinne kutsuttu. Toisaalta laulu- ja soittokunnat osallistuivat toisinaan myös emoyhdistystensä kokouksiin. Tietoa siitä, mitä lauluja ne siellä esittivät, ei myöskään ole. Kun tiedossa kuitenkin on, että kokouksissa kajauteltiin yhteislauluna Marseljeesia ja Internationalea, voi olla että nämä tilaisuudet olivat mahdollisuuksia edistää työväen aatetta järjestäytyneenkin musiikkitoiminnan avulla, jos musiikkiryhmät osallistuivat lauluun tai säestivät sitä. Sama koskee esimerkiksi vappua, jolloin aatteelliset laulut kaikuivat usein torvien säestyksellä.

⁷⁰ Suomen rautatieläisten liiton Helsingin piirin torvisoittokunnan säännöt. (Löydetty piirin pöytäkirjoista 1912–1918), 780 Helsingin ty:n puhallinorkesteri H1, TA.

⁷¹ Työmies 299/1905, 4.

⁷² Työmies 323/1917, 5. Nimimerkki ”O.P.”:n mukaan musiikilla ei ollut mitään tekemistä luokkataistelun kanssa.

⁷³ Kurkela 1983, 50; Pekkalainen 1992, 86–102.

⁷⁴ Pöytäkirja S.T.Y:n laulukunnan kokouksesta 1.2.1904, 780 Söörnäisten Ty sekakuoro Sointu C1, TA.

Musiikkiryhmillä oli niiden jäsenille muutakin merkitystä kuin vain se, että sai laulaa säännöllisesti. Laulu- ja soittokunnat olivat myös tärkeitä yhteisöllisyyden tuojia, aivan samalla tavalla kuin muutkin työväen järjestöt. Harjoitusten ja esiintymisten lisäksi laulu- ja soittokunnilla oli paljon muutakin yhteistä toimintaa. Esimerkiksi Koiton sekakööri vietti todella paljon aikaa yhdessä myös muuten kuin suoraan musiikkiin liittyen. Kööri vietti toisinaan vappua yhdessä, kävi useilla esiintymismatkoilla joilla oli paljon muutakin ohjelmaa kuin vain laulu, teki kesäisin vene- ja talvisin kävelyretkiä sekä vietti juhannusta yhdessä. Ja löysivät jotkut kööristä itselleen myös elämäkumppanin.⁷⁵ Erityisesti kävelyretket olivat myös muiden musiikkiryhmien suosiossa. Tässä yhteisöllisyysmerkityksessä esitetyillä kappaleilla ei ollut väliä, tärkeintä oli yhdessäolo. Aina yhteishenki ei tosin kohonnut riittäväksi, sillä joskus kuorot hajosivat myös erimielisyyksien vuoksi.⁷⁶

Työväen piiristä löytyi jo 1900-luvun alussa myös niitä, joille musiikki oli ensisijaisesti poliittinen väline ja joiden mielestä helsinkiläisten työväen olisi pitänyt selkeästi erottautua porvariston musiikista. Työmies-lehdessä maaliskuussa 1903 julkaistiin nimimerkki ”S”:n pitkä ja katkera tilitys siitä, miten työväen tulee ottaa laulu taistelunsa avuksi. Hän oli julmistunut siitä, ettei Helsingin sivistyneistö ollut edellisenä päivänä saapunut kuulemaan työväen suurta konserttia, jonka tuotot suunnattiin hätäkärsivien avustamiseksi. Koska sivistyneistö näin sulkeutuu erilleen syvistä riveistä, on työväen ”S”:n mielestä turha väkisin yrittää pitää suhteita yllä. Työväen tuleekin luoda omat taiteet, jotka ovat sopusoinnussa puolueen kanssa ja edistävät sen tavoitteita. Työväen pitää suosia omia konserteja eikä käydä porvariston konserteissa syytämässä heille rahaa. Tämä tapahtuu hitaasti ja alkuun porvarillissekaisena, mutta tulevaisuus on oleva suuri.⁷⁷ Osittain samalla, mutta hieman lievemällä kannalla oltiin Helsingin työväenyhdistyksen naisjaoston kokouksessa paria vuotta myöhemmin, kun puoluehengessä vaadittiin, ettei porvariston konserteissa saa käydä, jos niistä ei ole mainintaa työväen lehdissä.⁷⁸

⁷⁵ Yhteiselämän monipuolisuutta valottaa Kertomus sekaköörin elämästä 1906, IF9 Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro HE9, Kansan Arkisto.

⁷⁶ Esim. vuosikertomus S.T.Y:n miesköörin toiminnasta toimivuonna 1907, 780 Söörnäisten ty:n mieskööri C1, TA.

⁷⁷ Työmies 70/1903, 1.

⁷⁸ Työmies 160/1905, 3

Konkreettisina toimina tämän eristäytymisen edistämiseksi voi nähdä sen, että työväki halusi omia laulukirjoja. Laulujen keräämiseksi sekä järjestettiin kilpailuja,⁷⁹ että pidettiin (Helsingissä) tukikonsertteja,⁸⁰ joista saaduilla rahoilla ajateltiin palkata joku suopea sivistynyt musiikkimies säveltämään työväelle ikiomia lauluja. Mielenkiintoista on se, että joskus varojenhankkimiskonserteissa ei näytetty esitettävän lainkaan luokkahenkisiä lauluja, vaan ohjelmistossa oli ainoastaan esimerkiksi Sibeliuksen ja Genetzin kaltaisia suomalaisia säveltäjiä ja vanhoja kansanlauluja.⁸¹ Liekö sitten tarkoituksena ollut osoittaa työväestölle, että rahavarat ovat todella tarpeen? Kuten todettua, laulukirjoja myös saatiin, mutta laulu- ja soittokuntien ohjelmistoihin ne eivät sitten ehkä vaikuttaneetkaan toivotulla tavalla.

Suurimmaksi osaksi musiikilla kuitenkin näyttää olleen viihteellinen, sivistävä ja yhdistävä merkitys helsinkiläiselle työväestölle, ja siinä oli paljon porvarillisia piirteitä. Monet laulut otettiin suoraan sivistyneistöltä, ja, kuten Vesa Kurkela huomauttaa, moniääninen kuorolaulu oli sekin porvarillista alkuperää.⁸² Välillisesti musiikki toki tukityöväenyhdistysten toimintaa, koska sen avulla iltamiin saatiin lisää maksavaa yleisöä, mutta agitaatiomielessä musiikkia esitettiin lähinnä aatteellisten tapahtumien yhteydessä, eikä se silloinkaan saanut suurta roolia.

4.3 Helsingin tapaus lyhyesti Gronowin ja Palmgrénin näkökulmista

Pekka Gronowin ja Raoul Palmgrénin näkemykset työväenmusiikin olemuksesta ja luonteesta poikkeavat toisistaan. Gronowin mukaan työväenlaulut itsessään eivät koskaan ole muodostuneet omalaatuiseksi, muusta musiikista erillään olevaksi ”murteeksi”. Tästä huolimatta Gronow esittää, että työväestön musiikki on tietyissä olosuhteissa voinut kehittyä omaksi erilliseksi kulttuurikseen. Esimerkiksi hän nostaa Elina Väätäisen tutkimustulokset Tiutisen teollisuusyhdyskunnasta 1920–1930-luvuilla. Väätäinen on osoittanut, että eristyneen yhdyskunnan työläiset olivat poikkeuksellisen vahvasti tekemisissä keskenään niin töissä kuin vapaa-ajallaan. Tämä mahdollisti Gronowin mukaan myös eriytyneen musiikkikulttuurin syntymisen Tiutisilla. Pohjana eivät olleet pelkät aatteelliset työväenlaulut, sillä kulttuuriin

⁷⁹ *Työväen laulukirja* 1906, esipuhe.

⁸⁰ Esim. *Työmies* 102/1915, 6.

⁸¹ *Työmies* 107/1915, 1.

⁸² Kurkela 1983, 30–31.

kuului myös Dallapén kaltaista populaarimusiikkia, vaan ennen kaikkea vahva yhteisöllisyys.⁸³

Raoul Palmgrén taas on sitä mieltä, että työväenkulttuurilla, musiikki mukaan lukien, oli vahva luokkaluonne jo vanhan työväenliikkeen aikana. Osoituksena tästä hän pitää esimerkiksi työväen joukkotilaisuuksissa usein tapahtunutta yhteislaulua, jossa laulettiin aatteellisia työväenlauluja.⁸⁴

Palmgrén ja Gronow ovat eri linjoilla myös työväen musiikkiharrastusten aatelinjasta. Palmgrén itse on sitä mieltä, että työväestö muunsi vanhat kansalliset ja sivistyneistön laulut omikseen keksimällä niihin omat sanat, eikä ristiriitaa alkuperäisten sanojen kanssa ollut. Lisäksi hän toteaa, ettei myöskään vanhojen perinteiden välittäminen ollut mitenkään työväenaatteesta poikkeavaa. Gronowin hän toteaa hieman ivallisesti arvostavan vain selkeän aatteellisia lauluja ja pitävän vanhaa työväenliikettä siksi kyvyttömänä kehittämään omaperäistä työväenmusiikkia sen vain toistaessa sivistyneistöltä opittuja malleja.⁸⁵ Palmgrén on osin väärässä; Gronow ei suhtautunut ”ei-aatteellisiin” lauluihin mitenkään halveksuen, laskihan hän Tiutisenkin yhteisön populaarimusiikin olevan osa erilliskulttuuria.

Palmgrénille siis karkeasti sanottuna riitti jonkinasteisen luokkaluonteen osoittamiseksi jo se, että työväki yleensä lauloi aatteellisia lauluja, oli niissä sitten itse keksitty sävel ja sanat tai ei, kun taas Gronow vaatii tiukkaa yhteisöllisyyttä tukemaan työväen laulamia lauluja, jotka yksissään eivät riittäneet luokka-aatteen erilliskulttuurin luomiseen.

Miten Helsingin työväen musiikkielämä sitten sopeutuu näihin ajatuksiin? Ensimmäiseksi tulee mieleen, että Palmgrénin tavallaan paljon ”löyhempi” suhtautuminen siihen, mikä luokka-aatetta osoittaa, myönnyttäisi hänet helpostikin mieltämään helsinkiläisen työväen musiikkikulttuurin ainakin osittain luokkahenkiseksi erilliskulttuuriksi. Harrastihan helsinkiläinen työväki Palmgrénin esiin nostamaa joukkolaulantaa niin vappuisin kuin kokouksissakin. Kun niissä esitetyt laulut usein vielä olivat juuri Internationalen ja

⁸³ Gronow 1980, 25–27. Myös esimerkiksi Tuulikki Pekkainen katsoo, ettei työväellä ollut omaa (musiikki)kulttuuriaan ainakaan ennen sisällissotaa, vaikka edellytyksiä sen syntymiselle olisi kyllä ollut. Ks. Pekkainen 1992, 46; 167–170. Vesa Kurkelan mukaan ”osakulttuuri” on osuva nimitys tutkittaessa yleiskulttuurista poikkeavia, sosiaalisesti rajattuja yhteisöjä, joiden kulttuurilla on erottuvia leimallisia piirteitä. Tällaiseen sopii myös työväen musiikkikulttuuri. Ks. Kurkela 1983, 28.

⁸⁴ Palmgrén 1982, 560; 565.

⁸⁵ Palmgrén 1982, 565.

Marseljeesin kaltaisia selkeän aatteellisia lauluja, niin tämä oli vahva merkki luokkahengestä. Toisaalta Palmgrén olisi näkemystensä mukaan laskemassa luokkahengen piiriin myös helsinkiläisten laulu- ja soittokuntien esittämää ohjelmistoa, vaikka siitä suurin osa muodostuikin jostain aivan muusta kuin luokkataistelua lietsovista lauluista. Tiiviikhöt suhteet sivistyneistöönkään eivät siis olisi estäneet musiikin luokkaluonnetta.

Gronowin kohdalla tilanne taas on monimutkaisempi, hänen mielestään kun pelkkien työväenlaulujen sijaan ratkaisevampaa on niitä harrastavien yhteisöjen tiiviys ja omalaatuisuus. Sen perusteella, että Helsingin työväen musiikkielämää tutkiessa kävivät ilmi työväen tiiviit suhteet sivistyneistöön, voisi kai sanoa, että Helsingin tapauksessa kyse ei ollut erilliskulttuurista. Tiutisen saariyhteisö oli lähes täysin eristyksissä sivistyneistöstä, vaikka sinne senkin musiikkivaikutteita oli saapunut. Helsinkiläiset kuitenkin olivat varsinaisessa kontaktissa sivistyneistön kanssa, sen lisäksi että ottivat vaikutteita näiden musiikista.

Toisaalta edes jonkinlaista myönnytystä Gronowin puolelta osakulttuurille voisi antaa se, että työväestöllä ylipäänsä oli omat laulu- ja soittokuntansa, jotka esiintyivät pääasiassa oman piirin sisäpuolella. Lisäksi nämä musiikkiryhmät osoittautuivat jäsenilleen tärkeäksi yhteisöllisyyden luojaksi. Se, mitä musiikkiryhmissä musiikin lisäksi harrastettiin, ei tietenkään sinällään ollut mikään poikkeus sivistyneistön huveihin verrattuna. Nämä musiikkiryhmät tuskin olivat yhtä tiiviitä kuin Tiutisen yhdyskunta, mutta ainakin ne siis tarjosivat jäsenilleen mahdollisuuden tiiviiseen yhdessäoloon. Laulujen merkitys taas ei Gronowilla kasva niin suureksi, että se ratkaisisi erilliskulttuurin, joten kuorojen ja soittokuntien kansan- ja työväenaatteinen ohjelmisto itsessään ei erillisyyttä vielä tyrmää.

5. Johtopäätökset

Tehtävänäni oli siis tutkia helsinkiläisen työväen musiikkielämää 1900-luvun ensi vuosista sisällissotaan asti. Pyrin selvittämään sekä työväen omassa piirissä tapahtunutta musiikkitoimintaa että sivistyneistön kanssa tehtyä yhteistyötä. Lopuksi vertailin lyhyesti saamiani tuloksia Pekka Gronowin ja Raoul Palmgrénin näkemysten välillä, lähinnä osoittaakseni, että tulosten analysoiminen riippuu myös aina lukijan katsantokannasta.

Mitä tutkimuksessa sitten selvisi? Päälimmäisenä ajatuksena on ehkä se sama asia, jonka aiemmat tutkijat ovat huomanneet: työväestön musiikkielämää ei voi suoraan määritellä yhdellä tietyllä tavalla, vaan siihen löytyy aina monia eri näkökulmia. Selvimät tulokset sain

aikaan ehkäpä ensimmäisestä pääluvusta, jossa kuvasin lähinnä työväen omassa piirissä tapahtunutta musiikkitoimintaa. Kävi ilmi, että suurimman osan tästä musiikista muodostivat työväen omien raittius- ja muiden yhdistysten laulu- ja soittokunnat, jotka esiintyivät ahkerasti työväen iltamissa ja juhlatilaisuuksissa. Toisaalta ne esiintyivät joskus myös sivistyneistön kanssa. Esitettävä musiikki taas kuorojen osalta oli lähinnä kansallista perää olevaa, soittokunnat taas sekoittivat ohjelmistossaan sekä selkeän työväenaatteellisia että isänmaallisia lauluja.

Se, missä määrin musiikkielämän voi sanoa olleen erillään sivistyneistöstä, on paljon monimutkaisempi juttu, kuten jo Gronowin ja Palmgrénin eri näkökannat osoittavat. Teoriassa erillisyyttä puoltavia seikkoja saattoi olla useitakin, mutta käytännössä asiat eivät olleet niin yksiselitteisiä. Toisaalta ilmeni vaatimuksia omille lauluille ja niihin tuli myös mahdollisuuksia, mutta toisaalta soittokunnat ja varsinkin kuorot jatkoivat isänmaallisella materiaalilla. Toisaalta työväellä oli omat kuoronsa ja soittokuntansa sekä lauluiltamansa, mutta toisaalta musiikkiryhmät esiintyivät myös sivistyneistön kanssa ja yksittäiset työläiset kävivät ahkerasti sivistyneistön konserteissa. Listaa voisi jatkaa. Erilliskulttuurivalinnassa ratkaisevinta on pitkälti juuri se, miten työväenlaulut käsittää: oliko työväen laulukunnan esittämä kansallinen laulu vain kurja kopiointiyritys sivistyneistön laulusta, vai oliko työväestöllä perusteltu oikeutus mukauttaa se omiin tarkoituksiinsa?

Tutkimuksessa on vaarana liiallinen / perusteeton yleistäminen. Tulkintoja joutui joskus tekemään melko hatarien ja yksittäisten tietojen pohjalta, joten ne eivät aina ole välttämättä täysin luotettavia. Pääpiirre lienee kuitenkin varma: työväestöllä ja sivistyneistöllä oli paljon yhteistyötä, eikä työväestön musiikkiharrastuksen ensisijaisena tavoitteena näytä olleen työväenaatteen levittäminen. Ja vaikka joidenkin mielestä olikin, näkyi se käytännössä vain työväen omien laulukirjojen ilmaantumisessa ja kokousten agitoivassa yhteislauhuohjelmistossa. Näkeekö yhteistyön sivistyneistön kanssa sitten esteenä erillisyydelle vai ei, on jokaisen oman tulkinnan varassa. Yhteistyön määrä tuli ainakin minulle hieman yllätyksenä; esimerkiksi Hurrin kirjasta, vaikka se lähinnä sisällissodan jälkeistä tilannetta käsittelikin, sai hieman sen käsityksen, että työväestö alkoi 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopussa kunnolla kyllästyä sivistyneistön penseään suhtautumiseen. Toki näinkin varmasti jossain määrin oli ja siitä ilmeni tutkimukseni edetessä viitteitäkin, mutta enemmän Helsingin kohdalla kuitenkin korostui yhteistyö.

Työmies-lehti osoittautui yllättävän neutraaliksi lähteeksi. Olisi ehkä voinut odottaa, että koska lehden yleinen linja on melko agitoiva ja työväenajatusta ajava, tämä näkyisi myös musiikkia koskevissa mielipidekirjoituksissa / mainoksissa. Toki lehdestä löytyi myös sivistyneistöä haukkuneita kirjoituksia, mutta sen vastapainoksi myös yhteistyökehotuksia ja myös todella runsaasti mainoksia sivistyneistön konserteista. Tämäkin osaltaan oli jo kertomassa siitä, ettei tarkoituksena ollut eristäytyä sivistyneistöstä musiikin saralla.

Jatkotyöstämisessä voi lähteä moneen suuntaan. Ehkä parasta olisi kytkeä työväen musiikkielämä paremmin ajan yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja siinä tapahtuneeseen muutokseen, sekä myös muiden kaupunkien työväen musiikkiharrastukseen. Nyt tuntuu, että työ jäi ehkä vähän irralliseksi, vaikkei näin pienessä työssä eikä lähdemateriaalini puitteissa kovin pieniin yksityiskohtiin voikaan mennä. Silti vertailua yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja työväestön poliittisiin pyrkimyksiin olisi voinut olla enemmän. Lisäksi voisin lähteä myös laajentamaan aikarajausta; miten Helsingin paikallistasolla näkyy se, että sisällissota sekä katkaisi työväestön ja sivistyneistön musiikkisuhteet että johti työväenlaulut myös aatteellisempaan suuntaan?

Lähteet

Arkistolähteet

Kansan Arkisto, Helsinki:

Raittiusyhdistys Koiton sekakuoro

Pöytäkirjat 1901–1932

Toimintakertomukset 1901–1985

Historiikit 1901–1911

Muistelmat

Työväen Arkisto (TA), Helsinki

Helsingin ty:n maalarien laulukunta, kirvesmiesten laulukunta, meijän poikain laulukunta
(samassa kansiossa)

(Maalarien) pöytäkirjat 1906

Helsingin työväen mieskuoro

Pöytäkirjoja 1908–1927

Helsingin työväen orkesteri

Jouhiorkesterin säännöt 1912–1918

Helsingin työväenyhdistyksen puhallinorkesteri

Pöytäkirjoja, otteita 1908, 1918

Söörnäisten ty:n mieskööri

Pöytäkirjat 1905–1908

Söörnäisten ty:n sekakuoro Sointu

Pöytäkirjat 1903–1906

Painetut lähteet

Kunnas, Eemeli (toim.): *Työväen laulukirja*. 3. painos. Työväen Sanomalehti Oy, Helsinki 1906.

Lehdistö

Työmies 1895–1917

Tutkimuskirjallisuus

Gronow 1973

Pekka Gronow: *Laulukirja. Työväen lauluja kahdeksalta vuosikymmeneltä*. Tammi, Helsinki 1973.

Gronow 1980

Pekka Gronow: *Työväenlaulut yhteiskunnallisena ilmiönä*. Teoksessa *Mitä työväenlaulut ovat?* Työväenmusiikki-instituutin julkaisuja 1. KSL:n monistamo, Helsinki 1980 (Gronow ym.).

Hurri 1982

Merja Hurri: *Suomen Työväen Musiikkiliitto 30*. Paino-S, Tampere 1982.

Kurkela 1983

Vesa Kurkela: *Taistojen tiellä soiteltiin – ja soiton tahdissa tanssittiin. Varkautelaiset työväeniltamat ja niiden musiikki työväen osakulttuurin kaudella.* K. J. Gummerus oy:n kirjapaino, Jyväskylä 1983.

Palmgrén 1982

Raoul Palmgrén: *Työväen henkinen kulttuuri.* Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria 3. Itsenäisyyden aika.* WSOY, Porvoo 1982 (Päätoim. Tommila, Päiviö).

Pekkalainen 1992

Tuulikki Pekkalainen: *Musiikin funktiot työväenyhdistyksessä ja -liikkeessä. Turun Työväenyhdistyksen soittokuntatoiminta wrightiläisen työväenliikkeen kaudelta sosialismiin vuosina 1888–1917.* Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto 1992.